

פרשת מינוי הדיינים

מים ראשונים: אחת הפרשות מופלאות בתורה היא פרשת מינוי הדיינים הנזכרת בחצי הראשון של פרשת השבוע. התורה כוללת ציוויים לא מעטים על הנהגות בתי הדין: "ודל לא תהדר בריבו", "לא תעשו עוול במשפט", "לא תכירו פנים במשפט, כקטון כגדול תשמעון, לא תגורו מפני איש", "שופטים ושוטרים תתן לך", "לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שוחד" ועוד ועוד. אבל את סדרי מערכת המשפט – את הצורך במבנה מסודר של שופטים שיהיו זמינים ומאורגנים כראוי "ושפטו את העם בכל עת", למדנו מיתרו כהן מדין, זה שחז"ל אמרו עליו ש"לא הניח עבודה זרה בכל העולם שלא חזר עליה ועבדה" (מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דעמלק פרשה א). יתרו גוער במשה על האופן שהוא שופט את העם ומלמד אותו וממילא את עם ישראל, ערב מתן תורה, סדרי דין ומשפט. זכה יתרו, הוא רעואל, הוא חובב הקיני, ששבעה שמות לו, שפרשה זו על שני חלקיה: עיצוב סדרי משפט מושכלים ומוסכמים מחד גיסא והתגלות אלוהית חד-פעמית מאידך גיסא – נושאת את שמו: יתרו.

וַיְהִי מִמַּחֲרַת וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לְשֹׁפֵט אֶת הָעָם וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל מֹשֶׁה מִן הַבֹּקֶר עַד הָעָרֶב: וַיֵּרָא חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת כָּל אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה לָעָם וַיֹּאמֶר מֶה הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לָעָם מִדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדָּךְ וְכָל הָעָם נֹצֵב עֲלֶיךָ מִן בֹּקֶר עַד עָרֶב: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ כִּי יָבֹא אֵלַי הָעָם לְדֹרֵשׁ אֱלֹהִים: כִּי יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלַי וְשִׁפְטִי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקי הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרָתוֹ: (שמות יח יג-טז)¹

וַיֹּאמֶר חֹתֵן מֹשֶׁה אֵלָיו לֹא טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה: נָבֵל תִּבֶּל גַּם אַתָּה גַּם הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ כִּי כְבֹד מִמָּךְ הַדָּבָר לֹא תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדָּךְ: עֲתָה שָׁמַע בְּקֻלִּי אִיעָצֶךָ וַיְהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ הִנֵּה אַתָּה לָעָם מוֹל הָאֱלֹהִים וְהִבֵּאתָ אֶתָּה אֶת הַדְּבָרִים אֶל הָאֱלֹהִים: וְהִזְהַרְתָּ אֶתָּה אֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַתּוֹרָה וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדָּרֶךְ יֵלְכוּ בָּהּ וְאֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ: (שם יז-כ)²

וְאַתָּה תִּחְזֶה מִכָּל הָעָם אֲנָשִׁי חָיִל יֵרָאִי אֱלֹהִים אֲנָשִׁי אֲמֵת שְׂנָאִי בָצַע וְשִׁמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֶשְׂרֵת: וְשִׁפְטוּ אֶת הָעָם בְּכָל עֵת וְהָיָה כָּל הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ וְכָל הַדָּבָר הַקָּטָן יִשְׁפְּטוּ הֵם וְהָקַל מֵעֲלֶיךָ וְנִשְׁאָו אֶתָּה: אִם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצוּךְ אֱלֹהִים וְיִכְלַת עֲמֹד וְגַם כָּל הָעָם הַזֶּה עַל מִקְמוֹ יָבֹא בְּשָׁלוֹם: וַיִּשְׁמַע מֹשֶ�ה לְקוֹל חֹתְנוֹ וַיַּעַשׂ כָּל אֲשֶׁר אָמַר: (שם כ-כד)³

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דעמלק פרשה ב – פסוק אחר פסוק⁴

"ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם" - ממחרת יום הכפורים.⁵
 "מן הבקר עד הערב". וכי מן הבקר עד הערב היה משה דן את ישראל? ... אלא מלמד שכל מי שמוציא דין אמת לאמתו, מעלה עליו הכתוב כאילו היה שותף עם הקב"ה במעשה בראשית; כתיב הכא: "מן הבקר עד הערב", ובמעשה בראשית כתיב: "ויהי ערב ויהי בוקר".⁶

¹ מילות מפתח בקטע זה הם: "מבוקר עד ערב" (פעמיים), "העם ניצב עליך", "לדרוש אלוהים", "ושפטי בין איש ורעהו", "והודעת את חוקי האלהים ותורותיו". משה לא רק שופט, משה גם מודיע לעם את התורה והחוקים. נראה שיש כאן ניסיון אידיאלי של משה לכוון חברה משכילה וצודקת, חברה שהתנהגות פרטית אינה מצריכה לרוץ עם כל דבר לבית המשפט. חברה בה מיושרים הרבה מההדורים בהבנה ובהסדר מתוך הישמעות לתורה ולחוקים מוסכמים ומכובדים ע"י כולם. בעיני משה, השופט הוא קודם כל מורה ומנחיל ונורמות ורק אחר כך שופט ודן באי הסכמות. אלא שהתור משתדך והעם עומד על רגליו "מבוקר עד ערב" ...

² זה אידיאל יפה, אומר יתרו למשה, אבל זה לא מעשי. מילות מפתח בקטע זה הם: "לא טוב הדבר אשר אתה עושה", "נבל תבול גם אתה גם העם הזה", "כבד ממך הדבר, לא תוכל עשוהו לבדך", "שמע בקולי איעצך ויהי אלהים עמך". בסיס עצת יתרו הוא ההפרדה בין שתי המשימות: השפיטה וההוראה – משימות שמשה חיבר ויתרו מפריד. ההוראה: "והזהרת אתהם את החוקים והתורות", מתוך קשר ישיר ומיוחד שיש למשה עם הקב"ה. השפיטה, על כך מרחיב ומפרט יתרו בקטע הבא.

³ כאן הגענו לעיקר הפרשה. הוראות למבנה וסדרי בתי משפט בישראל, ערב מתן תורה, מפיו של יתרו דווקא. ומשה מקיים "כל אשר אמר" יתרו, משל היה זה צו של הקב"ה (השווה עם "ויעש" במשכן למשל). גם כאן, יש מספר מילות מפתח ובהם: "ונשאו אתך", תכונות הדיינים הנדרשות, "וצוך האלהים", "על מקומו יבוא בשלום" ועוד, אך נראה שהאמירה החזקה מכולם היא: "ושפטו את העם בכל עת", העומדת כנגד "מן הבוקר עד הערב" – זמינות מערכת המשפט כנגד שיהיו ועיניו דין מתמשכים.

⁴ נפתח **במכילתא שהיא מדרש תנאים פרשני של ספר שמות** (סוקר את הפרשה פסוק אחר פסוק). לא נוכל להביא את כולו. סביב הקטעים שבחרנו, נשלב מדרשים ופירושים אחרים. נשלים אחר כך בתוספות מעבר למכילתא.

⁵ המכילתא מעתיקה את פרשת הדיינים הרחק מעבר למתן תורה, אל יום הכיפורים בו משה יורד עם הלוחות השניים. מדוע? האם המדרש מבקש לעקוף את הבעיה שסדרי מערכת המשפט נאמרו מפיו יתרו קודם מתן תורה? בנושא זה נרחיב להלן.

⁶ כך הדיין, אך מה עם מי שעומד על רגליו מן הבוקר עד הערב וממתין לדין? ככתוב: "ויעמוד העם על משה מן הבוקר עד הערב"? ואולי בסוף היום גם לא נענה שהרי בית דין אינו דן בלילה, כפי שהמדרש שם בעצמו אומר שם: "אין הדיינים דנים אלא עד זמן סעודה"? אין עוד מישוה שיכול לסייע למשה? איפה אהרון והזקנים? האם כיסא יכול לעמוד על רגל אחת (ברכות לב ע"א)?

"וירא חתן משה" - מה ראה? ראהו שהיה כמלך יושב על כסאו והכל עומדין עליו; אמר לו: "מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם מדוע אתה יושב לבדך".⁷

"ויואמר משה לחותנו" - אמרו: הדבר הזה שאל יהודה איש כפר עכו את רבן גמליאל, מה ראה משה לומר: "כי יבוא אלי העם"? אמר לו: אם לאו, מה יאמר? אמר לו: יאמר: כי יבא העם לדרוש אלהים; אמר לו: כשהוא אומר: "לדרוש אלהים", יפה אמר.⁸

"כי יהיה להם דבר בא אלי" - בין טומאה לטהרה.⁹

"ושפטתי בין איש" - זה הדין שאין בו פשרה. - "בין רעהו" - זה הדין שיש בו פשרה, ששניהם נפטרין זה מזה כְּרַעִים.¹⁰

"והודעתי את חוקי האלהים ואת תורותיו" - חוקים אלו מדרשות, והתורות אלו ההוראות, דברי ר' יהושע; ר' אלעזר המודעי אומר: חוקים אלו עריות ... והתורות אלו ההוריות.¹¹

"ויואמר חותן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עושה. נבול תבול". ר' יהושע אומר: יחללו אותך וינשרו אותך;¹² ר' אלעזר המודעי אומר: ינבלו אותך ויקנטרו אותך כתאנה זו שעליה נובלות, שנאמר: "כְּנָבֵל עֲלָה מִגֶּפֶן וּכְנָבֵלֶת מִתְאֲנָה" (ישעיהו לד ד) ...¹³

"כי כבד ממך הדבר". אמר לו: הסתכל בקורה זו, כשהיא לָחָה שנים שלשה נכנסין תחתיה ואין יכולין לעמוד בה, ארבעה חמשה נכנסין תחתיה יכולין לעמוד בה. כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשוהו לבדך.¹⁴

"ועתה שמע בקולי איעצך" - אם תשמעני ייטב לך. "איעצך ויהי אלהים עמך" - צא והמלך בגבורה. "היה אתה לעם" - היה להם ככלי מלא דברות. - "והבאת אתה את הדברים" - דברים שאתה שומע תביא ותרצה בהם.¹⁵

"והזהרת אתהם את החוקים" - אלו מדרשות. "והתורות" - אלו ההוריות, דברי ר' יהושע; ר' אלעזר המודעי אומר: חוקים אלו עריות ... והתורות אלו ההוראות.¹⁶

⁷ ויש להשלים את הפסוק: "וכל העם נצב עליך מן בוקר ועד ערב". האם כאן מותח המדרש ביקורת על משה? האם ישיבת משה כמלך לשפוט (דוגמת דוד ושלמה) היא לכבוד או לביקורת? ראו איך רש"י (שמות יח ג) מבין את הקטע הזה במכילתא: "וישב משה וגו' ויעמד העם - יושב כמלך וכולן עומדים, והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודו של ישראל והוכיחו על כך, שנאמר (פסוק יד) מדוע אתה יושב לבדך וכלם נצבים". מדרשים ופרשנים אחרים מדגישים גם הם את עמידת העם הבלתי-ראויה הזו.

⁸ בין דברי הביקורת של יתרו למשה, "מגניב" המדרש גם ביקורת סמויה של חז"ל על המילה "אלי", שמתחברת עם דברי יתרו: "לבדך". זה נשמע, אומר יהודה איש כפר עכו, כאילו משה אומר: העם בא אלי לדרוש. מרגיע אותו רבן גמליאל שכיוון שסיים משה ואמר: "לדרוש אלהים" - יפה אמר. ועדיין, משתמעת כאן ביקורת על משה ששם את עצמו במרכז גם אם אח"כ תיקן.

⁹ זו דוגמא טובה להוראת הלכה שאיננה דין או משפט. אך דא עקא, גם זה רק משה יכול?

¹⁰ ראו גמרא סנהדרין ו ע"ב בדין עשיית פשרה (ביצוע) ש"משה היה אומר יקוב הדין את ההר, אבל אהרן 'אוהב שלום ורודף שלום, ומשים שלום בין אדם לחבירו'. וכאן, משה, אולי כשעדיין דן יחידי ולא שיתף אחרים, יודע מתי כן ומתי לא לעשות פשרה. ראו שו"ת משפטי עוזיאל כרך ד - חושן משפט סימן א שמגדיר את תפקיד הדיין: "א. לפקח עינים עורות שאינן רואות חובה לעצמן, ולהאירם באור הכרת הצדק. לברר זיופו של הרמאי ולהראות על ידי כך שאין הרמאות מצליחה בעמדה לפני שופט הצדק ודורש אמת. וב. ללמד את העם משפט, כדכתיב: ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלקים ואת תורותי - לחבב את הצדק ומשפט האמת".

¹¹ זה האידיאל שמשה מכון אליו, גם בספר במדבר כשהוא אומר ליהושע: "הִמְקַנָּא אֶתָּה לִי וּמִי יִתֵּן כָּל עַם ה' נִבְיִאִים כִּי יִתֵּן ה' אֶת רוּחוֹ עֲלֵיהֶם" (במדבר יא כט). ראו פסיקתא זוטרותא (לקח טוב) שמות פרשת יתרו פרק יח: "והודעתי את חוקי האלהים. חוקים אלו דרשות שהן נחקקין בלב". אם ייכנסו הדברים בלב ויהפכו לנוממות, אולי יהיו פחות ריבים ומשפטים. פרשנים ומדרשים רבים ראו בפסוק זה סיוע לכך שפרשת מינוי הדיינים הייתה לאחר מתן תורה, כפי שהמכילתא מציע, לאר שניתנו החוקים.

¹² לאורך כל הדרשה הזו מוצגת שיטת ר' יהושע מול שיטת ר' אלעזר המודעי. מתבקש לעיין בכל שיטה לגופה לאורך כל הפרשה.

¹³ ראו שכל טוב (בובר) על הפסוק: "נבל תבל גם אתה - שיעג למאד: גם העם הזה - שרובם נפטרין לערב בפחי נפש שאינן יכול לצאת ידי כולם". ופירוש אלשיך: "ושמא תאמר כי ... אך אתה לבדך שקול כדיינים רבים באשר ה' אתך. לזה אני אומר, כי גם יש טעם אחר, והוא, כי נבל תבול. והכפל הוא נבול - העם, גם תבול - אתה. וזהו גם העם הזה אשר עמך וכו'. ועל השנית אמר, אמת הוא שאין כמך לדון, אך לא תוכל עשוהו לבדך". זה אותו משה שהקב"ה מזהיר אותו מראש: "בְּנִי סֶרְבְּנִים הֵם, רְגֻזִים הֵם, טְרַחֲנִים הֵם. עַל מִנַּת כֵּן תִּהְיוּ מִקְבְּלִים עֲלֵיכֶם, שִׁיְהִיו מִקְלָלִים אֲתֶכֶם, שִׁיְהִיו מִסְקָלִים אֲתֶכֶם בְּאַבְנִים" (שמות רב ז ג, בדברינו [בני סרבנים](#) [הם](#) בפרשת שמות). עדיין שואף משה לאידיאל (ולא יותר גם בספר במדבר), ויתרו מחזיר אותו לקרקע המציאות.

¹⁴ משל זה מתייחס לכורתי יערות שמולכים את העצים למקום איסופם. קורה לחה כבדה יותר בגלל שהיא ספוגה מים ודרושים יותר אנשים "להיכנס תחתיה", להרימה ולשאת אותה. מילות יתרו: "כִּי כִבֵּד מִמֶּךָ הַדְּבָר לֹא תִכַּל עֲשׂוֹהוּ לְבַדְךָ" מהדהדות מול מילות משה עצמו בפרשת בהעלותך: "לֹא אוֹכַל אֲנִי לְבַדִּי לְשֹׂאת אֶת הָעָם הַזֶּה כִּי כִבֵּד מִמֶּנִּי" (במדבר יא יד). מה שחש שם משה על בשרו, רואה כאן יתרו 'אורח לרגע' באופן ברור. ובאמת צריכים אנו לשוב ולדרוש בפרשת מינוי הזקנים שם, לאור מינוי הדיינים כבר בפרשתנו. ראו דברינו בפרשת בהעלותך [קול אחד וקולות רבים](#).

¹⁵ פרשנים ומדרשים רבים מבינים שכאן יתרו מתנהג כראוי, מצטנע, נוטל רשות ומתנה את עצתו בהסכמת הקב"ה. אבל אפשר להבין פסוק זה גם במשמעות ארוכת-טווח. לא "יהי אלהים עמך" אד-הוק למהלך זה, אלא כאיחול למצב תמידי. אם תקים מערכת משפט מסודרת ואחרים ישאו אתך בעול השפיטה, תוכל להתפנות לשיח עם האלהים, להקדיש זמן ללימוד תורה ולבית המדרש. לשכלל את מערכת החוקים וההוראות שעל פיה שופטים. נראה שזו דילמה שלוותה רבים מחז"ל וחכמי הדורות: הקצאת הזמן בין לימוד תורה וצרכי ציבור, כולל לשבת בדין. ראו דברינו [אני ואתה עומדים בזירה](#) בפרשה זו.

¹⁶ יש כאן חזרה כמעט מדויקת של דברי משה לעיל ליתרו: "והודעתי להם את חוקי האלוהים ותורותיו". גם המדרש חוזר על דברי ר' יהושע ור' אלעזר המודעי כמעט מילה במילה. ללמדך, שיתרו לא מזלזל באידיאל של משה לחנך את העם ולבנות חברה משכילה

"והודעת להם את הדרך ילכו בה" - זה תלמוד תורה; "ואת המעשה אשר יעשון" - זה מעשה הטוב, דברי ר' יהושע; ר' אלעזר המודעי אומר: והודעת להם - הודע להם בית חיהם; את הדרך - זה בקור חולים; ילכו - זו קבורת מתים; בה - זו גמילות חסדים; ואת המעשה - זו שורת הדין; אשר יעשון - זה לפני משורת הדין.¹⁷ "ואתה תחזה מכל העם" ... אנשי חיל - אלו עשירים בעלי ממון. יראי אלהים - אלו שהם יריאים מן המקום בדין. אנשי אמת - אלו בעלי אבטחה.¹⁸ שונאי בצע - אלו שהם שונאים לקבל ממון בדין, דברי ר' יהושע ...¹⁹ "ושפטו את העם בכל עת" - ר' יהושע אומר: בני אדם שהם בטיילים ממלאכתם יהיו דנין את העם בכל עת.²⁰ ר' אלעזר המודעי אומר: בני אדם שהם בטלים ממלאכתם ועוסקים בתורה, יהיו דנים את העם בכל עת.²¹ "וישמע משה לקול חותנו" - ודאי, "ויעש כל אשר אמר" - כל אשר אמר לו חותנו, דברי ר' יהושע. ר' אלעזר המודעי אומר: "וישמע משה לקול חותנו" - ודאי, "ויעש כל אשר אמר" לו אלהים.²² "וישלח משה את חותנו" - ר' יהושע אומר, שלחו בכבודו של עולם.²³ ר' אלעזר המודעי אומר: נתן לו מתנות רבות; שמתוך תשובה שנתן לו אתה למד, שנאמר: "אל נא תעזוב אותנו" (במדבר י לא). אמר לו: אתה נתת לנו עצה טובה ועצה יפה והמקום הודה לדברך, אל נא תעזוב אותנו.²⁴

רמב"ן שמות פרק יח פסוק כב - זמינות מערכת המשפט

וטעם ושפטו את העם בכל עת - כי בהיות להם שופטים רבים ילך העשוק אל השופט בכל עת שירצה וימצאו מזומן. כי אליך לא יוכל להתקרב בכל עת, מפני ההמון הגדול אשר לפניך והטרדה הגדולה אשר לך. ורבים מהם יסבלו החמס הנעשה להם, מפני שלא יזדמן להם להגידו לך ולא ירצו לעזוב מלאכתם ועסקיהם עד בוא העת הפנאי שיוכלו לגשת אליך. וזה טעם איש על מקומו יבוא בשלום, כי עתה מפני שלא יוכלו לגשת למשפט בכל עת לא ינוחו בשלום, כי זה פתח לגוזלים לעשות חמס ולעושים לעשות מריבה.²⁵

וסובלנית, הוא רק מציע מסגרת של הפרדה, כאמור, בין ההוראה והדין, בין החינוך והשפיטה; מסגרת שאולי תסייע בהגשמת האידיאל.

¹⁷ ראו פירוש אלשיך שמות פרשת יתרו פרק יח ד"ה ויהי ממחרת: "והודעת להם את הדרך ילכו בה. שלא תצטרך יום יום ללמדם פרטי חוקים ותורות, רק תודיעם את הדרך ילכו בה כוללות יתנהגו על פיה. וגם כאחת את המעשה אשר יעשו, ולא קצת מהמעשה בכל יום ויום שיצטרכו בכל עת לבוא לשאול פרטים". אבל המדרש הולך צעד גדול קדימה ומייחס ליתרו את אותם ערכים שהם מעבר לחוקים ולהוראות, את לפני משורת הדין, את גמילות החסדים, את מצוות דרבנן, את הדברים שאין להם שיעור שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקדן קיימת לו לעולם הבא (תחילת משנה מסכת פאה). בכך מצרף המדרש את יתרו לאבות האומה מזה ולחכמי בית המדרש מזה. ראו הדרשות על הפסוק על אברהם, בראשית יח יט: "כי ידעתי למען אשר יצו את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" - בגמרא סנהדרין נז ע"ב, מכות כד ע"א, בראשית רבה מט ד ועוד, שמפסוק זה לומדים מצוות רבות של גמילות חסדים והקדימות של צדקה למשפט! ראו התייחסות הרמב"ם לפסוק זה בספר המצוות לרמב"ם שורש ב: "ונסמכים במחשבה זו מנו בכלל מצות עשה בקור חולים ונחום אבליים וקבורת מתים בעבור הדרש הנזכר באמרו יתעלה והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון והוא אמרם בו (ב"ק ק א ב"מ ל ב) את הדרך זו גמילות חסדים ילכו זה בקור חולים בה זו קבורת מתים ואת המעשה אלו הדינים אשר יעשון זו לפני משורת הדין".

¹⁸ שהבטחה שלהם היא הבטחה ועומדים בדיבורם.

¹⁹ כאן אנו מגיעים לעיקר הדרשה, ונאלצנו לקצר. ראו הסינתזה לצד המינימליזציה של דרישות הדיינים שמדרש דברים רבה א י עושה מהפסוקים בפרשתנו ומהמקבילה בספר דברים פרק א: "אמר רבי ברכיה בשם רבי חנינא: צריכים הדיינים שיהא בהן שבע מדות ואלו הן: חכמים ונבונים וידועים, וארבע כמה שכתב להלן (שמות יח): אנשי חיל, יראי אלהים, אנשי אמת, שונאי בצע" - הרי שבע מידות. ולמה לא נכתבו שבע כאחת? שאם לא נמצאו משבע מביא מארבע, ואם לא נמצאו מארבע מביא משלוש, ואם לא נמצאו משלוש מביא מאחד, שכן כתיב: ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל". בדברינו [אנשים חכמים ונבונים וידועים](#).

²⁰ אין מנוס מלהקים מערכת משפט מסודרת של אנשים שזה תפקידם. נכון שאפשר גם להקים בית דין אד-הוק של מי שאינו מומחים: "זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד" (סנהדרין פרק ג משנה א), אבל עדיף מומחים, גם ואולי בפרט בדיני ממונות.

²¹ נראה שר' אלעזר המודעי מנסה לשמר את 'אידיאל משה' ולו באופן חלקי. ראו הערותינו לעיל על השילוב של לימוד תורה ודיינות, בית המדרש ובית המשפט.

²² יתרו בעצמו מדגיש פעמיים שהכל יהיה בהסכמת האלהים. פעם אחת: "עֲתָה שָׁמַע בְּקוֹלִי אֵינֶיךָ יְהוָה אֱלֹהִים עִמָּךְ" ופעם שנייה: "אִם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצִוְּךָ אֱלֹהִים וְיָכַלְתָּ עִמָּד", לפיכך אין לר' יהושע בעיה לומר שמשה שמע בקול חותנו ועשה ככל שאמר לו. וממילא גם משתמע שעשה מיד ושינה מהיום למחר את סדרי המשפט. אבל ר' אלעזר המודעי מבקש להפריד בין שמע לעשה ולחדד היטב מי הוא שאמר שעל פיו עשה משה.

²³ כראוי למי שנתן עצה טובה כל כך להסדרת מערכת המשפט בישראל. ראו המשך המדרש שיתרו אומר למשה: "הריני הולך לארצי ואגיד לכל בני מדינתי ואביאם לתלמוד תורה ואקרבם תחת כנפי השכינה". יתרו מבקש להצטרף לעם ישראל (ראו המשך המדרש שם שזה התקיים באופן חלקי), ומשה מודה לו על עצתו למערכת המשפט. כבוד הדדי בין תורת ישראל וחכמת העולם.

²⁴ ר' אלעזר המודעי לשיטתו שהכל דרך הסכמת הקב"ה, אבל הטון מרוכז ומכובד יותר: "המקום הודה לדברך". למה הודה המקום? לעצה הטובה והיפה שנתן יתרו. ואגב דברים אלה, אנחנו לומדים שהמכילתא לא רק מעתיקה את פרשת הדיינים לאחר מתן תורה, אלא גם מחברת את הפרידה מיתרו בפרשת בהעלותך עם ביקורו את משה בפרשתנו והכל עניין אחד. "וישלח משה את חותנו" בפרשתנו, הוא "אל נא תעזוב אותנו" בפרשת בהעלותך בספר במדבר. ראו דברינו [דו-שיח יתרו משה](#) בפרשת בהעלותך שם התעכבנו על הנושא: אם היו שני ביקורים של יתרו את משה ובני ישראל במדבר או רק אחד? ולא נחזור על הדברים כאן.

²⁵ נעשה אתנחתא בין המדרשים בדברי רמב"ן אלה אשר מהדהדים בכל עוז גם (בפרט) בימינו ונראה שמתמצתים את כל המהלך הגדול שעשה יתרו. מעבר לאידיאלים של משה, מערכת המשפט עומדת בצילו של המשפט הזה: "ושפטו את העם בכל עת"; משפט

"וּישמע יתרו". זהו שכתוב: "לֵץ תִּפָּה וּפְתֵי יַעֲרֹם וְהֹכִיחַ לִנְבוֹן וְגִבּוֹן דָּעִת" (משלי יט כה) - עמלק ויתרו היו בעצה עם פרעה. כשראה יתרו שאַבְדֵּד הקב"ה את עמלק מן העולם הזה ומן העולם הבא, תהה ועשה תשובה, שכן כתיב למעלה: "כי מחה אמהה את זכר עמלק" ואח"כ: "וּישמע יתרו" - אמר יתרו: אין לי לילך אלא אצל אלוה של ישראל...²⁶ "לֵץ תִּכְה" - זה עמלק, "וּפְתֵי יַעֲרִים" - זה יתרו, "וְהֹכִיחַ לִנְבוֹן" - זה משה, שהוכיחו יתרו. כשראהו יושב ודן את ישראל כל היום, אמר לו: "מדוע אתה יושב לבדך ... נבול תבול". אמר לו:²⁷ מדעתי לא תעשה כן, אלא הימלך בהקב"ה שנאמר: "וּעֵתָה שָׁמַע בְּקוֹלִי אֵינֶעֱצָד וַיְהִי אֱלֹהִים עִמָּד" (שמות יח יט). מה כתיב אחריו? "וּישמע משה לחותנו ויעש כל אשר אָמַר".²⁸

מה כתיב למעלה מן העניין? ²⁹ פרשת יתרו, ³⁰ מה שהוא מלמד את משה, שנאמר: "ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל וגו' " (שמות יח כא), ואחר כך: "בחודש השלישי". אמר שלמה: "לב יודע מרת נפשו" (משלי יד י), לפיכך, "ובשמחתו לא יתערב זר" (שם). אמר הקב"ה: ישראל היו משועבדים בטיט ובלבנים במצרים ויתרו יושב בתוך ביתו השקט ובטח, ובא לראות בשמחת התורה עם בניי? לפיכך, "וישלח משה את חותנו" (שמות יח כז), ואחר כך: "בחודש השלישי". דבר אחר: למה כן? דרש משה מקל וחומר, אמר: ומה אם מצוה אחת כשבא הקב"ה ליתן את מצות הפסח, אמר: "כל בן נכר לא יאכל בו" (שמות יב מג), עכשיו שהוא בא ליתן את כל התורה לישראל יהא יתרו כאן ויראה אתנו? לפיכך, "וישלח משה את חותנו" (שמות יח כז), ואחר כך: "בחודש השלישי". ³¹

ויהי ממחרת - מוצאי יום הכיפורים היה, כך שנינו בספרי.³²

³² מחלוקת המדרשים לגבי מיקומה של פרשת מינוי הדיינים, לפני מעמד הר סיני או אחריו, נמשכת גם אצל פרשני המקרא. רש"י הולך בדרך המכילתא ("ספרי" כאן, הכוונה למכילתא) וממקם את פרשת מינוי הדיינים מספר חודשים לאחר מתן תורה. בראש הפרשה הוא מפרש: "וישמע יתרו – מה שמועה שמע ובה? קריעת ים סוף ומלחמת עמלק", היינו בפשטות לפני מעמד הר סיני, אבל אין הדבר מונע ממנו לחתוך את פרק יח בסכין חדה בין פסוק יב ויג (אולי לא בכדי קבע מי שקבע שם את עליית "שני") ולהפריד בין הגעת יתרו אל משה ובין מינוי הדיינים שאירע לאחר מעמד הר סיני ולפחות ארבעה חודשים מאוחר יותר. (חיתוך זה נמצא אולי גם במכילתא עצמה). בדרשם של רש"י והמכילתא הולך גם אבן עזרא בפירושו בראש הפרשה שלנו, כשהוא מרחיק מחבר את הגעתו של יתרו אל משה לאחר הקמת המשכן: "וישמע יתרו – לפי דעתי שיתרו בא אל משה אחר שבנה המשכן" (ובכך מחבר

ר' ישמעאל בר' יוסי אומר: רעואל היה שמו. ולמה נקרא שמו רעואל? שריעה לאל³³ ... ר' שמעון בן יוחי אומר: שני שמות היו לו: חובב ויתרו. יתרו על שם שיתר פרשה אחת בתורה, שנאמר: "ואתה תחזה מכל העם" (שמות יח כא). והלא אף בידי משה היו מסיני, שנאמר: "אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים" (שם כג)? ולמה נתעלם מעיני משה? לתלות זכות בזכאי, כדי שיתלה הדבר ביתרו. חובב על שם שחיבב את התורה, שלא מצינו בכל הגרים שחיבבו את התורה כיתרו.³⁴

וַאֲמַר אֲלֵכֶם בָּעֵת הַהוּא לֹא אוֹכַל לִבְדִּי שָׂאת אֶתְכֶם: ... הָבוּ לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וְנִבְנִים וַיִּדְעִים לִשְׁבֹּטֵיכֶם וְאֲשִׁימָם בְּרָאשֵׁיכֶם: וַתַּעֲנוּ אֹתִי וַתֹּאמְרוּ טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת: וְאָקַח אֶת רָאשֵׁי שְׁבֹטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וַיִּדְעִים וְאֹתָם רָאשִׁים עָלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֶשְׂרֵת וְשֹׁטְרִים לִשְׁבֹּטֵיכֶם: וְאַצֹּה אֶת שְׁפֹטֵיכֶם בָּעֵת הַהוּא לֵאמֹר שְׁמַע בֵּין אַחֵיכֶם וּשְׁפֹטֶתֶם צֶדֶק בֵּין אִישׁ וּבֵין אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ: לֹא תִכְרִיו פָּנִים בַּמִּשְׁפָּט כִּקְטֹן כִּגְדֹל תִּשְׁמָעוּן לֹא תִגְוִרוּ מִפְּנֵי אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תִּקְרְבוּן אֵלַי וְשִׁמְעֵתִיו: וְאַצֹּה אֶתְכֶם בָּעֵת הַהוּא אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן: (דברים א ט-יח)³⁵

מים אחרונים 1: היכן מצאנו עוד בתנ"ך 'פרשת מינוי שופטים'? ראו תיאור מערכת המשפט שהקים המלך יהושפט, דברי הימים ב יט פסוקים ד-ט: "וַיָּשֶׁב יְהוֹשָׁפָט בִּירוּשָׁלַם וַיָּשֶׁב וַיֵּצֵא בָעַם מִבְּאֵר שֶׁבַע עַד הָר אֶפְרַיִם וַיְשִׁיבֵם אֶל ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם: וַיַּעֲמֵד שֹׁפְטִים בָּאָרֶץ בְּכָל עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת לְעִיר וָעִיר: וַיֹּאמֶר אֶל הַשֹּׁפְטִים רְאוּ מָה אַתֶּם עוֹשִׂים כִּי לֹא לְאָדָם תִּשְׁפְּטוּ כִּי לַה' וְעַמְכֶם בְּדִבְרֵי מִשְׁפָּט: וְעַתָּה יְהִי פָחַד ה' עֲלֵיכֶם שְׁמְרוּ וַעֲשׂוּ כִּי אֵין עִם ה' אֱלֹהֵינוּ עֹלָה וּמִשָּׂא פָנִים וּמִקַּח שֹׁחַד: וְגַם בִּירוּשָׁלַם הָעָמִיד יְהוֹשָׁפָט מִן הַלְוִיִּם וְהַכֹּהֲנִים וּמִרְאשֵׁי הָאֲבוֹת לְיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּט ה' וְלָרִיב וַיָּשִׁבוּ בִּירוּשָׁלַם: וַיֵּצֵאוּ עֲלֵיהֶם לֵאמֹר כֹּה תַעֲשׂוּן בִּירְאָת ה' בְּאַמוּנָה וּבִלְבָב שָׁלֵם". לא בכדי נקרא שמו יהושפט: "כִּי לֹא לְאָדָם תִּשְׁפְּטוּ כִּי לַה'". לא

עוד יותר את סיפור יתרו בפרשתנו עם זה שבפרשת בהעלותך). עכ"פ, וודאי אחרי מעמד הר סיני בא יתרו, סבור אבן עזרא, משה של שמואל: "והודעתי את חוקי האלהים - לא יתכן קודם מתן תורה". לעומתם, רס"ג (שאבן עזרא מצטט) ורמב"ן הולכים בדרכם של שמות רבה ופסיקתא דרב כהנא (והמכילתא האחרת: "מה שמעוה שמע ובא? - מלחמת עמלק וקריעת ים סוף"), שכל הפרשה כסדרה בנוסח התורה שלפנינו. ובלשונו של רמב"ן שכידוע לא אוהב את הכלל אין מוקדם ומואחר בתורה: "והקריב אלי לתפוש סדר התורה שבא קודם מתן תורה בהיותם ברפידים", כמו שאמרו במכילתא (כאן) רבי יהושע אומר: מלחמת עמלק שמע ובא, שהיא כתובה בצד". רש"י מסיק: מחד גיסא הוא קובע: "ונאין הדברים שאחר מתן תורה בא", אך מאידך גיסא אומר: "אפילו אם בא יתרו קודם מתן תורה, דיני ממונות היה להם מעולם". ואגב, מחדש לנו רש"י במהות תקנות יתרו. כל המחלוקת הזו מצויה גם בגמרא עבודה זרה כ"ב, זבחים קט"ז ע"א שדנות בשאלה אם בני נח הקריבו שלמים קודם מתן תורה או לא ואין עניינם לפרש הפרשה. ראו שיטת התוספות בגמרא עבודה זרה שם שמנסה להציג שיטת אמצעית של "ויחלוקה": "ונראה דכל אותה פרשה ראשונה דיתרו נאמרה קודם מתן תורה, אבל סוף הפרשה ודאי לא נאמרה עד לאחר מתן תורה". ולא נוכל להאריך עוד בנושא זה והרוצה להרחיב, יעיין במקורות הנ"ל ואולי יודיענו גם על מקורות נוספים.

נעשה ריע לאל.

34 ראו גם שמות רבה כז ח בפרשתנו: "וישמע יתרו - שבעה שמות נקראו לו: יתרו כשהיה עובד כוכבים ... ומשנתגייר הוסיף לו אחת כשם שעשה לאברהם ונקרא יתרו. דבר אחר: יתרו - שיתר פרשה אחת בתורה וכו'". באופן דומה ראו מסכת שמחות פרק ח (בהספד על בנו של ר' עקיבא, ראו גם ילק"ש בפרשתנו רמז רעא): "ולא עוד, אלא שישב עליו ודרש: מגלגלין זכות על יד זכאי; ראויין היו ישראל ליגאל ממצרים, אילולי עמדו משה ואהרן ... ראויין היו ישראל לקבל את התורה, אילולי עמדו משה ואהרן במדבר ... ראויה היתה פרשת שופטים ליאמר, אילולי עמד יתרו; ראויה היתה פרשת פסח שני ליאמר, אילולי עמדו טמאים; ראויה היתה פרשת נחלות ליאמר, אילולי עמדו בנות צלפחד; ראוי היה בית המקדש ליבנות, אילולי עמדו דוד ושלמה וכו'". נראה שמדרשים אלה אכן מעוררים את הבעיה של ייסוד מערכת המשפט בידי יתרו דווקא, כיצד? רמה פרשת תשובות; מדרש ספרי מנמיך מאד את חלקו של יתרו, אבל גם הוא מסכים שיתרו ייטרו לנו פרשה בתורה. ראו פירוש ר' עובדיה מברטנורא (עמר נקא) על רש"י בפרשתנו (שמביא את הספרי לעיל): "ומה שאמר שייתר פרשה אחת בתורה ... שהיא מצוה לדורות שיהיו הדיינים יראי ה' אנשי אמת וכו'". מסכת שמחות וילקוט שמעוני הנ"ל הולכים עוד צעד ושמים את יתרו בחברה טובה, בחברתם של משה ואהרן, דוד ושלמה ובנות צלפחד. אם תאמר שבעצם לא יתרו גרם לפרשת הדיינים והיא הייתה ראויה להיכתב גם בלעדיו, הדברים נכונים גם לגבי משה ואהרן ביציאת מצרים ובמתן תורה וגם לדוד ושלמה בבניין בית המקדש, ומי לא?! אלא מאי? "מגלגלים זכות על"י זכאי" וזו זכותו של יתרו שגרם לפרשה זו להיכנס לתורה, בדיוק כמו החצי השני של הפרשה, מעמד הר סיני שהוא זכותו וחלקו של משה (ובית המקדש זכותם של דוד ושלמה).

35 עוד טרם הבינונו כדבעי את פרשת מינוי הדיינים בפרשתנו והנה באים פסוקים אלה בפרשת דברים, בהם יתרו לא נזכר כלל, ומוסיפים פלא על פליאה. מינוי הדיינים כאן מסופר כאילו אירע במהלך דו-שיח 'נטו' בין העם למשה. מה שמשותף, אולי לשתי הפרשיות האלה, הוא הסדרת מערכת המשפט בהסכמה חברתית, במעשה בני אדם ולא (רק) עפי' צו אלוהי מגבוה. (ראו הפירושים על "ואמרת אשימה עלי מלך" שגם הוא צריך לבוא בהסכמת הציבור). אבל לאן נעלם יתרו? מדוע משה שבפרשת יתרו נותן לחותנו את כל הקרדיט ומייתר בשמת את פרשת מתן תורה, ובפרשת בעלולותך במקש ממנו: "אל נא תעזוב אותנו ... והיית לנו לעיניים", מתעלם כאן ממנו לגמרי? כפי נדרשנו לשאלה קשה זו, באופן חלקי, בדברינו אנשים חכמים ונבונים ויודעים בפרשת דברים, אך הנושא מחייב עיון מעמיק נוסף וכל היותר דבר אודותיו, אנא יחיש שמועות הטובה אלינו.

מים אחרונים 2: עוד בהקשר לאידיאל של משה לחנך את העם במהלך השפיטה: "...וְשִׁפְטִי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרֹתַי". תגובת יתרו היא להפוך את הסדר ולהפריד: "וְהִזְהַרְתָּ אֹתָם אֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ יִלְכוּ בָּהּ וְאֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן וְאֶתָּה תִּתְּחַזֵּה מִכָּל הָעָם אֲנָשִׁי חֵיל יִרְאִי אֱלֹהִים אֲנָשִׁי אֲמַת שְׂנְאִי בָצַע ... וְשִׁפְטוּ אֶת הָעָם בְּכָל עֵת" הודעה לחוד ושפיטה לחוד. הודעה – משה, שפיטה – אנשי חיל.

מים אחרונים 3: 'פרשת יתרו' אירעה גם בתקופתנו. בעת ייסוד הרבנות הראשית וקביעת סדרי בתי הדין הרבניים, בשנות העשרים של המאה הקודמת, עם החלת המנדט הבריטי בארץ. נציגי השלטון הבריטי ביקשו לקבל מספר הבהרות על סדרי הדין בבתי הדין הרבניים היהודיים ובהם: סמכות הערעור שאינה קיימת במשפט העברי. נושא אחר, הקשור בתהליך הערעור, הוא הדרישה להנמקת פסק הדין ("מאיזה טעם דנתוני", סנהדרין לא ע"ב) שלדעת רוב הפוסקים איננה נוהגת במשפט העברי, אלא במקרים מיוחדים של חשד ורק מהטעם של "והייתם נקיים מה' ומישראל", היינו, לא מעיקר הדין. נושאים אלה ואחרים כגון אפשרות לדון נתבע שלא בפניו, ירושת אישה ועוד, התווספו בהדרגה במרוצת השנים לתקנות בתי הדין הרבניים. בתהליך זה היה לרבנים הראשיים ובפרט לרב הספרדי בן ציון חי עוזיאל זצ"ל חלק נכבד. ראו ספרו של אריה מורגנשטרן, הרבנות הראשית לארץ ישראל ייסודה וארגונה. ראו גם מאמר של אליאב שוחטמן: חובת ההנמקה במשפט העברי, שנתון המשפט העברי, כרך ו-ז (תשל"ט-תש"ס), וראו הערך הרבנות הראשית בויקיפדיה וגם רפאל יעקבי, החתירה לאמת וערעורים בבתי הדין הרבניים.³⁶

אחרית דבר: "עם סגירת הגיליון" הראנו ידיד טוב את דברי פירוש אור החיים (מובא בספרו של יהודה נחשוני: הגות בפרשת השבוע) ונראה שלמרות אריכות הדף עד כאן, אי אפשר שלא להביאם. ואלה דבריו (שמות יח כא):

וראיתי לתת לב איך זכה יתרו שתיכתב על ידו פרשה זו? והן אמת כי הוא כָּבֵד משה עבד ה' והנה שכרו שכבדו ה', אלא היה ה' יכול עשות לו דרך כבוד אחר, לא בדרך זה שיראה חס ושלום כפחות ידיעה בעם ה', עד שבא כהן מדין והשכילם.³⁷ ונראה כי טעם הדבר הוא להראות ה' את בני ישראל הדור ההוא, וכל דור ודור, כי יש באומות גדולים בהבנה ובהשכלה.³⁸ וצא ולמד מהשכלת יתרו בעצתו ואופן סדר בני אדם אשר בחר, כי יש באומות מכירים דברים המאוששים.³⁹ והכונה בזה, כי לא באה הבחירה בישראל לצד שיש בהם השכלה והכרה יותר מכל האומות, וזה לך האות השכלת יתרו.⁴⁰ הא למדת, כי לא מרוב חכמת ישראל והשכלתם בחר ה' בהם, אלא לחסד עליון ולאהבת האבות.⁴¹ ויותר יערב לחיך טעם זה, למאן דאמר (זבחים קט"ז א) יתרו קודם מתן תורה בא, כי נתחכם ה' על זה קודם מתן תורה לומר שהגם שיש באומות יותר חכמים מישראל, אף על פי כן אותנו הביא ה' אליו ובחר בנו.⁴² ועל זה בפרט עלינו לשבח לאשר בחר בנו מצד חסדיו. גם למאן דאמר אחר מתן תורה, יש טעם במה שסידר ביאתו קודם, להראות הכוונה הנזכרת שזולת זה אין הכוונה הנזכרת נגלית והבן.⁴³

עוד מצאנו את דברי תורת המנחה (ר' יעקב ב"ר חננאל סקילי מאה 14 ספרד מתלמידי הרשב"א) פרשת משפטים דרשה כה: "והיכן נאמרו הדינים קודם מתן תורה - במרה, דכתיב: שם שם לו חק ומשפט וגו'. ועוד בא יתרו וסידר סנהדרין לישראל שרי אלפים שרי מאות וכו' ושפטו את העם בכל עת וגו'. ואם תשאל מאחר שכבר נתן השם יתברך הדינים לישראל במרה, מה היה צריך לכתוב בתורה ענין יתרו? ועוד שנכתב על שמו דכתיב: וישמע משה לקול חתנו ויעש כל אשר אמר (שמות יח כד). תועלת גדולה למדנו ממנו ומוסר גדול, שאין לאדם להתגדל ולהתפאר בשלימותו, שאין לך אדם שלם בחכמה ובעצה כמשה רבינו, ואפילו הכי הוצרך לעצת יתרו. ועוד למדנו שיש לאדם לקבל האמת ממי שאמרו ואפילו מגוי עובד עבודה זרה, ושיאמר אותו בשמו. וזהו שאמר: וישמע משה לקול חותנו וגו' ויבחר משה אנשי חיל וגו', ומינה אותם סנהדראות והיו שופטים את ישראל".

³⁶ ופסקי הדין של בית הדין הגבוה של הרבנות ונימוקם נכנסו אחר כבוד למאגרי המידע של היהדות ומשמשים מקורות ללמדנים ומשפטיים. ראו מאגר זה למשל במאגר השו"ת של אוניברסיטת בר אילן. תודה רבה לבריטים.

³⁷ אור החיים הוא אחד הפרשנים ששואל את השאלה ששאלנו בדף זה, בפה מלא. האם אפשר שדבריו שלהלן עמדו לנגד הרב בן ציון חי עוזיאל וחבריו כאשר אמצו את תקנות הרבנות הראשית ובתי הדין הרבניים בעקבות הערות מהמשפט הכללי?

³⁸ "חכמה יש בגויים – תאמין" (איכה רבה פרשה ב). ראו גם דברי הרמב"ם בהלכות קידוש החודש סוף פרק יז, הלכה כד.

³⁹ דברים המוסכמים, שנתאמתו ואושרו ע"י הניסיון הכלל אנושי.

⁴⁰ עם ישראל לא נבחר משום שהוא משכיל וחכם (בהליכות העולם) יותר מעמים אחרים, וחכמתו של יתרו היא ההוכחה.

⁴¹ ראו דברים ז ז-ח: "לא מִרְבָּכֶם מִכָּל הָעַמִּים חֶשֶׁק ה' בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם כִּי אַתֶּם הַמַּעֲשֶׂה מִכָּל הָעַמִּים: כִּי מֵאַהֲבַת ה' אֲתֶם וּמִשְׁמֵרוֹ אֶת הַשְּׂבָעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם וכו' ". אור החיים אולי מבין את הרוב והמעט בפסוק זה, לא דווקא בכמות.

⁴² אור החיים רואה, לשיטתו, עדיפות מסוימת לדעה שיתרו בא קודם מתן תורה. בכך מראה התורה שיש אמנם טעם והיגיון בהשכלה ובסדר המשפטי-חברתי של אומות העולם, אבל מתן תורה שבא מיד לאחר מכן, ממחיש שלא זו הסיבה לבחירת עם ישראל. ואולי גם המדרשים שהקב"ה מחזר אחרי אומות העולם והם לא נענים, מקבלים משמעות מיוחדת לפי שיטה זו.

⁴³ במחשבה שנייה, גם לדעה שיתרו בא לאחר מתן תורה, יש טעם דומה, ומסיבה זו מספרת התורה את מעשה עצת יתרו לפני מתן תורה, למרות שהיה אחריו. ואנו עדיין טוענים שמיקום עצת יתרו אחרי מתן תורה, אפילו אחרי הקמת המשכן בשיטות שראינו לעיל, נותן לה (לעצת יתרו) תוקף גדול עוד יותר שאולי אור החיים לא רצה לומר בפה מלא. גם אחרי ציווי התורה, יש מקום ביהדות לקבלת השכלה וידע אנושי כללי.

